

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O`QUVCHILARNI IQTIDORINI ANIQLASH – IJTIMOYIY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Ziyodullayeva Sarvinoz Shamsiddin qizi

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti NTM o`qituvchisi

Sayfullayeva Sevinch Furqat qizi

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o`quvchilarining iqtidorlik darajalarini aniqlash, ularni alohida nazorat qilish bugungi kunda jamiyatimizda asosiy muammo sifatida qaralishi nazarda tutilgan.

Kalit so`zlar: *shaxs, individ, iqtidor, ijtimoiy-pedagogika*

АННОТАЦИЯ

В данной статье предполагается, что определение уровня одаренности учащихся начальных классов, их отдельный контроль рассматривается как основная проблема в нашем обществе сегодня.

Ключевые слова: *человек, личность, талант, социально-педагогика.*

ANNOTATION

In this article, it is assumed that determining the level of talent of primary school students, their separate control is considered as the main problem in our society today.

Key words: *person, individual, talent, socio-pedagogy*

Har bir shaxs o`ziga xos qaytarilmas dunyo. Dunyoda bir-biriga aynan o`xshash bo`lgan ikki kishini topish juda mushkul. Odam tashqi qiyofasi, bo`yi-basti bilan boshqa biror kimsaga o`xshashi mumkin, lekin fe`li, mijozi va shaxs sifatidagi xususiyatlari nuqtai nazaridan aynan bir xil insonlar bo`lmaydi. Hattoki, olimlar bitta tuxumda rivojlangan egizaklarda ham juda ko`p jihatdan aynan o`xshashlikni qayd qilishgan, shaxsiy sifatlaridagi korrelyatsiyada esa ba`zi tafovutlar aniqlangan.

Shaxs - qaytarilmas, u o`z sifatleri va borligi bilan noyobdir. Ana shu qaytarilmaslik va noyoblikning asosida uning individual-psixologik xususiyatlari majmui yotadi. Shu o`rinda biz yuqorida ta`rif bergan shaxs tushunchasi bilan yonma-yon ishlatiladigan yana ikki tushunchaga izox berish o`rinli deb hisoblaymiz. Bu - «individ» va «individuallik» tushunchalaridir. «Individ» tushunchasi umuman

«odam» degan tushunchani to'ldirib, uning ijtimoiy va biologik mavjudot sifatida mavjudligini tasdiqlaydi va uni bir tomondan, boshqa odamlardan farqlovchi belgi va xususiyatlarini o'z ichiga oladi, ikkinchi tomondan, o'ziga va o'ziga o'xshashlarga xos bo'lgan umumiy va xarakterli xususiyatlarni qamrab oladi. Demak, individ - insonga aloqadorlik faktini tasdiqlovchi ilmiy kategoriyadir.

«Individuallik» - yuqoridagi ikkala tushunchaga nisbatan torroq tushuncha bo'lib, u konkret odamni boshqa bir konkret odamdan farqlovchi barcha o'ziga xos xususiyatlar majmuini o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan shaxs tizimini tahlil qiladigan bo'lsak, shaxsning individualligiga uning qobiliyatlari, temperamenti, xarakteri, irodaviy sifatlari, emotsiyalari, xulqiga xos motivatsiya va ijtimoiy ustanovkalari kiradi. Aynan shu qayd etib o'tilgan kategoriyalar shaxsdagi individuallikni ta'minlovchi kategoriyalardir. Uning ma'nosi shundaki, bo'yi, eni, yoshi, sochining rangi, ko'z qarashlari, barmoq harakatlari va shunga o'xshash sifatlari bir xil bo'lgan insonlarni topish mumkin, lekin xarakteri, qobiliyatlari, temperamenti, faoliyat motivatsiyasi va boshqalarga aloqador sifatlari majmui bir xil bo'lgan odamni topib bo'lmaydi. Ular - individualdir. Inson tafakkuri, iqtidori va iste'dodiga doir pedagogik, psixologik va falsafiy qarashlarni tahlil qilishdan avval ushbu tushunchaning ma'nosi haqida to'htalib o'tamiz.

Qobiliyatlar - shaxsdagi shunday individual, turg'un sifatlarki, ular odamning turli xil faoliyatdagi ko'rsatgichlari, yutuqlari va qiyinchiliklari sabablarini tushuntirib beradi.

“Iqtidorli” tushunchasi ham arab tilidan olingan bo'lib kuch-qudratga molik, qudratli, qodir ma'nolarini anglatadi (O'zbek tilining izohli lug'ati. J. II/ Tahrir hay'ati: T.Mirzaev va b.q. T.: “O'zbekiston milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. -264-b.).

Jumladan “qobiliyat” tushunchasi mayl, qiziqish, moyillik, qobillik, qodirlik, iste'dod ma'nolarini anglatishi ta'kidlanadi (O'zbek tilining izohli lug'ati. J.V/Tahrir hay'ati: T.Mirzaev va b.q. T.: “O'zbekiston milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. -317-b.). Umumiy holda iqtidor yoki qobiliyat bilim, ko'nikma, malakalardan farqli o'laroq, shaxsning muayyan faoliyat yuzasidan layoqati va uning ish uddalay olishidagi sub'ektiv shart-sharoitlarni ifodalovchi individual psixologik va jismoniy xususiyatlaridir (O'zbek tilining izohli lug'ati. J.V/Tahrir hay'ati: T.Mirzaev va b.q. T.: “O'zbekiston milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. -317-b.). Erkin va mustaqil fikrlovchi, dunyoqarashi keng, ijodkor, milliy mafkuramizga sadoqatli bo'lgan qobiliyatli yoshlarni tarbiyalash fan–texnika va texnologiyalarining eng so'nggi yutuqlaridan ta'lim–tarbiya sohasida keng

foydalanishni taqozo etadi va bu bilan jahon andozalari talablariga to'liq javob beradigan raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishiladi. Bunda axborotlashgan jamiyatning faol ishtirokchilarini tarbiyalash eng muhim dolzrab muammolardan biri bo'lib, unda aqliy mehnatning rivojlanishini ta'minlovchi intellekt va bilimlar ro'yobga chiqariladi hamda iste'molda ulardan foydalaniladi. Ushbu muammo yechimini hal etishda ajdodlarimiz merosini o'rganish hamda ulardan pedagogik jarayonda rejalashtirilgan maqsadlarda samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ajdodlarimiz merosida komil inson tarbiyasi yetakchi g'oyalardan biri hisoblanadi. Jumladan, qobiliyat tushunchasi ham komil insonning serqirra aqliy faoliyatlaridan biri sifatida talqin etiladi. Masalan, Forobiy insonni mavjudotning eng buyuk va yetuk mahsuli deb ataydi. U o'zining ongi, aqli, sezish organlari orqali olamni har tomonlama o'rganish qobiliyatiga egadir. Inson aqli yordamida butun mavjudotning mohiyatini tushunadi. «Aql, - deydi u, - jismlarni bunday xislatlardan holi holda tekshirganda u faqat jismlarning mohiyati nimadan iborat ekanligini va sezgilardan nimalar mavhumlashtirganini aniqlashga qaratilgan bo'ladi. Jismni u bilan bog'liq bo'lgan belgilardan ajratib oluvchi aql faoliyati shu jismning faqat mohiyatini tekshirish uchun amalga oshiriladi» (Zunnunov A. Xayrullaev M., Hotamov N., Shodiev D. O'rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar. – Toshkent, 1996. –123-b.).

Allomaning fikricha, insonning tanasi, miyasi, sezgi organlari tug'ilishda mavjud, lekin aqliy bilimi, ma'naviyati, ruhi, intellektual va axloqiy xislatlari, xarakteri, urf-odatlarini, ma'lumoti tashqi muhit va boshqalar bilan muloqotda vujudga keladi. Insonning aqli, fikri ruhiy yuksalishning eng yetuk mahsuli bo'ladi.

Forobiy «Aql to'g'risida»gi risolasida axloqli kishining «o'n ikki tug'ma xislati»ni ta'riflar ekan, insonning fikrlash xususiyatiga alohida ahamiyat beradi. Olim, aql-zakovatli inson barcha masala yuzasidan o'tkaziladigan muhokama va mulohazani tez va to'g'ri tushunadigan, uning ma'nosini anglab so'zlovchining maqsadi va aytilgan fikrining chinligini tezda payqay oladigan, xotirasi juda baquvvat bo'lib, ko'rgan, eshitgan, sezgan narsalarining birontasini ham esidan chiqarmay, yodida saqlab qoladigan, zehni biror narsaning alomatini sezishi bilan, bu alomat nimani anglatishini tezda bilib oladigan, fikri va aytmoqchi bo'lgan mulohazalarini ravon bayon eta oladigan, bilimlarni osonlik bilan o'zlashtira oladigan bo'lishini alohida ta'kidlaydi (O'zbek pedagogikasi antologiyasi. 1-jild. (– Tuzuvchi mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil).-Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 109-b.). Nafaqat tibbiyot olamidagi kashfiyotlari, balki ta'lim va tarbiya sohasidagi asarlari bilan ham milliy pedagogika tarixida muhim o'rin tutgan buyuk Sharq mutafakkiri

Abu Ali ibn Sino «Tadbiri manozil» asarida insonning fikrlash qobiliyatiga, xayol-xotirasi va iroda sifatlariga yuqori baho beradi. Uning yordamida voqea va hodisalarni bir-biriga chog'ishtirib, abstraktsiyalash bilan haqiqatni yolg'ondan ajratish mumkin, xotira yordamida esa idrok qilingan narsa va hodisalar kishi ongida mustahkam saqlanib qoladi va idrok qilingan bir ob'ektini ikkinchisidan ajratishga yordam beradi. Xayol kishi ongida ob'ektiv voqelikning aks ettirilishidir, deb biladi.

Buyuk qomusiy olim, faylasuf va pedagog Abu Rayhon Beruniy ham bilimlarning hosil bo'lishida aql, fikr, sezgilarining o'rni haqida so'z yuritir ekan, shunday deb yozadi: «Faqat sezgi orqali, sezgi organlari yordamida o'zlashtirilgan bilimlar xatolarga olib kelishi mumkin. Agar inson sezgilardan fikrlash va xulosa chiqarish yordamida foydalansa, ana shu sezgilar yordamida idrok qilinadigan narsalarni o'rganishda juda katta yutuqlarga erishmog'i mumkin... Istaklarga mehnat tufayli erishiladi» (O'zbek pedagogikasi antologiyasi. 1-jild. (–Tuzuvchi mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil).-Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 139-b.). Olimning fikricha, faqat eshitilgan, ko'rilgan yoki umuman sezgi organlari orqali qabul qilingan ma'lumotlar shundayligicha idrok qilinmasdan, balki aql chig'irig'idan o'tkazilsa va tegishli xulosalar chiqarilsa, ana shu bilimgina haqiqiy va mustahkam bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda axir ijtimoiy buyutrma nuqtai nazaridan, iqtidorli o'quvchilar haqida g'amxo'rlik jamiyat oldida turgan muammolar yechimiga umid, birinchi navbatda, aynan shu o'quvchilar bilan bog'liqligi, ularning madaniyat, fan, iqtisodiyot va texnika rivojiga eng katta hissa qo'shishlari kutilayotgani bilan belgilanadi. Ta'limning yana bir, favqulodda muhim vazifasi – o'quvchining ijodkor shaxsini rivojlantirish haqida ham shu fikrlarni bildirish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004. – 104 b.
2. O'zbekiston milliy entsiklopediyasi. 12 jildli. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Entsiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2002. – 3. j. – 704 b.
3. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. 1-jild. (–Tuzuvchi mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil).-Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 109-b.
4. Raximov B.X. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy–madaniy munosabatlarning shakllanishi.–Ped. fan. nomz. dis. avtoref.–Toshkent: O'zPFITI, 2005.– 24 b.
5. Yuldasheva D.N. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari asosida ta'lim maqsadini belgilashning didaktik asoslari – Ped. fan. nomz. ... dis. avtoref. – Toshkent: O'zPFITI, 2007. – 21 b.

6. Koshchanov E., Karimov R., Jabborov E. Ta'lim jarayonida matematik modellashtirish va EHM yordamida eksperiment o'tkazish // *Ilm sarchashmalari.* – Urganch, 2002. – № 4. В. 12–15.
7. Mardonov Sh.Q. Pedagogik ta'lim tizimida ta'limiy qadriyatlardan foydalanish // *Xalq ta'limi.*– Toshkent: 2005. – № 6. – В. 24–27.
8. Tillaev H. Sharq allomalari jamiyat va inson tarbiyasi haqida // *Xalq ta'limi.* – Toshkent: 1999. – №6. – В. 71–74.
9. To'raqulov X.A., Kamolova Sh. Umuminsoniy va ilmiy qadriyatlar. // *Boshlang'ich ta'lim.* – Toshkent: 2007. – № 3. – В. 6 –7.